

Jure Čeh

ESEJ ČLOVEK KOT UMETNIK

BOG IN BOŽJE

*(Moja majhna beseda! Posvečena
bodi tvoji besedi...)*

ZAČETEK KONCA

Vzrokov za to pisanje je več, subjektivnih in objektivnih. Predvsem bi rad poudaril, da moje soočanje s tem, kar sem, tudi po razmisleku, naslovil z – bog in božje – ni trenutne narave, temveč traja v zavestni obliki vsaj nekaj let, v nezavedni pa prav gotovo od mojega začetka. Že na začetku bom torej izpostavil absolutno vedenje, da sta Bog in Božje last vsakogar od nas, naša, občečloveška substanca, nepogojena od prostora ali časa, toliko manj od prejetih zakramentov, kakršnekoli svetovne religije ali avtoritete. Vse naštetu je le »podrejeno« oz. raje pogojeno od Božje biti in zato med seboj popolnoma enakovredno, enako pomembno ali nepomembno, enako posedujoče ali neposedujoče. Bog in Božje bosta še vedno »predmet« religioznih, znanstveno-teoretičnih, filozofskih ali umetniških razmišljanj in razprav, vendar, kakor do sedaj tudi v naprej, nemerljiv in nezaobjemljiv. Zaznaven sicer, tako navznoter kot individualna intuitivna spoznanja, kakor navzven, kot izžarevanje vseobsegajočega stvarstva, vključno s prej naštetimi strukturami, katere dojemamo kot najvišje dosežke naše civilizacije, vendar na način, kot ga je izrekel krščanski mislec Tomaž Akvinski: »Bog se veseli vseh stvari, saj je vsaka stvar v skladu z njegovim bistvom.« Govoriti o Bogu in Božjem je namreč, kot govoriti o nečem, česar ne obsegamo in nismo nikdar obsegali v celoti, temveč le skozi omejenost našega zavestnega dojemanja, nas pa izpolnjuje, zato lahko doživljamo zavest nekakšnega višjega stanja stvarnosti ali ničnosti in se skozi svojo majhnost dotikamo njega »biti«. (Gre za prisotnost v istem dogodku stvarstva) Bog pa je lahko Bit le, kadar ga pojmuje skozi nas, ki se dojemamo kot Bit. To pa je vendarle naša ožina in ne širina. Torej ga skozi dojemanja lastne pozicije ter dotikanja naše zavesti o tej širini (mišljen je metafizični pojem širine), ZAZNAVAMO širšega, kot smo ga sposobni PREPOZNATI. Bog in Božje se nam na tak način odmikata, vse dokler želimo Boga in Božje razumeti in mu pridati določeno mesto v našem pojmovanju. Razdalje in nesoglasja izginejo šele takrat, ko Boga in Božje dopustimo, da ne zaradi naše dobre volje, temveč ker se s tem odpovemo težnji po oprijemljivosti in si odpremo vrata k drugačnemu dojetju stvarnosti – katero radi označujemo z besedo MISTICIZEM. (Rad bi opozoril, da ima pojem

Misticizem v SSKJ zelo ozko in negativno obrazložitev, in sicer: mistika, izrazito usmerjena v čustvenost, nedejavnost, pasivnost... in to postavljenost bo prihodnji čas gotovo – po mojem mnenju – drugače opredeljeval.)

Kje je tu umetnost, o kateri je bil govor v vseh predhodnih poglavjih? Če za mistika pravimo, da ga zanima le izkustvo stvarnosti, ne pa opis tega izkustva, je umetnost v zanimivem položaju, saj bi umetnika na nek način lahko označili tudi za mistika, ki izkustvo stvarnosti materializira v simbol tega izkustva. Iz tega aspekta je vsaka umetnina nekakšna sled, vrisana v materialno.

Zapiski in skice na to témo, če sploh smem dojemanje božjega omejiti v besedo, so nastajale med pisanjem prejšnjih poglavij eseja ČLOVEK KOT UMETNIK, ki pa jih takrat nisem želel razvijati dalje, zato da ne bi rušil postavljenega koncepta in reda v tekočih poglavjih. Tudi pozneje sem se nekajkrat usedel za mizo z namenom, da bi oblikoval te fragmente v celoto in z njo zaključil ta esej kot koeksistenco poeziji ESCHATOLOGICE POESIS (zbirka predvidoma izide v letošnjem, 1993. letu pri založbi LIPA Koper), pa sem se vedno ustrašil nedojemljive razsežnosti preostale téme, v katero sem se spuščal. Odločilno spodbudo za spoprijetje s formiranjem teh razmišljanj v neko zaokroženo celoto sem dobil šele v tem času, avgusta, leta 1993, po prebiranju obsežnejšega zapisa v časopisu Razgledi*, naslovljenega s – Pogovori z R. D. Laingom. Gre za izsek iz knjige »Neobičajna modrost – pogovori z izjemnimi ljudmi« avtorja Fritjofa Capre. Kar me je fasciniralo v tem zapisu, je bila njuna (avtorjeva ter Laingova) postavljenost in skorajda revolucionaren, čeprav pričakovan pomik v dojetanju jezika, v njunem primeru znanstvenega, kar pa zlahka razširimo na splošno uporabnost jezika. Sam sem se namreč ob pripravah na pričujoči, zdaj zaključen esej, znašel pred istimi problemi komunikacije – kako izkomunicirati notranje izkustvo, kakšno izrazoslovje in kakšne termine uporabiti za témo, ki sega onkraj kognitivno oprijemljivega. Če dobesedno navedem Laingovo hipotezo o novi vrsti jezika, ki me je v tolikem spodbudila k pisanju, pravi takole: »... da je konvencionalni znanstveni jezik opisan, medtem ko mora biti jezik, ki izraža izkustvo, UPODOBITVEN. To naj bi bil jezik, soroden poeziji ali celo glasbi, ki bi izkustvo neposredno uporabljal ter nekako prenesel njegov kvalitativni značaj.« Ta postavljenost pri R. D. Laingu pa, kot sem opazil, temelji na določenih, meni razveseljivih zaključkih, in sicer: »da se znanost, kakršna je danes, nikakor ne more ukvarjati z zavestjo ali izkustvom, vrednotami, etiko ali čemerkoli, kar se nanaša na kvaliteto,« in nadaljuje z navajanjem Galileia, ki je izjavil: »da imajo le merljivi pojavi dostop na področje znanosti – da to, česar ni mogoče meriti in izmeriti, ni znanstveno.« Pri tem Laing bistroumno ugotavlja, da je ta Galilejeva teza v pogalilejski znanosti dobila naslednji pomen: »česar ni mogoče izmeriti, ni resnično.«

Spisal bom torej zaključek te, z mojo postavljenostjo ter z nastalo poezijo koeksistirajoče misli, ki pa ni niti razlaga niti merilo za »razumevanje« omenjene poezije, prej izsek trenutka iz dogajanja stalne spremembe, ki se je na nek način udeležila preko mene kot medija. Pravega zaključka ne bo, ker gre le za zamrznitev nekega trenutka izmed množice trenutkov neke večnosti, in sprejemam vso odgovornost za pričakujoče obsodbe »klamfanja« ali praznega govoričenja. In čeprav sem vas v vašem branju pripeljal do točke, ko ste pričakovali oprijemljivih razlag, se vam na tem mestu, ko smo v naši komunikaciji vsi izviseli, ne opravičujem, temveč vas vabim naprej. Esc. poesis je označena za hram. Hram je prostor notranjega izkustva in še kaj več. Je torej nekakšen fizično neoprijemljivi tempelj, ki

* Fritjof Capra: Pogovori z R. D. Laingom (Razgledi št. 15(998), 13. avgust 1993)

poudarja dejstvo, da vanj vedno stopamo sami, slečeni in brez orodij. Pred POTJO je le usmeritev pogleda iz otipljivega v neotipljivo. Ta usmeritev se glasi:

Kdor bereš, ne išči resnice

v prebranem.

Skriva se v Tebi, v »dojetem«.

Kdor bereš, ne išči lepote

v prebranem.

Skriva se v Tebi, v »spoznanem«.

Od tu je kakršnakoli primerjava nesmisel, kar pa se mene ne tiče. Esc. poesis živi kot samosvoj in dinamičen, od mene kot medija neodvisen organizem.

PROBLEM KOMUNIKACIJE (jezik-znak, jezik-posoda)

Če se zdaj vrnem v prejšnje poglavje eseja – Mrtvo in Živo bivanje umetnine – in izpostavim svoje povzetke, da za Živo bivanje pojmem tisto spoznavno nedoločljivo bivanje, hip ali trenutek, ko objekt in relacija, ki se postavljata nasproti subjektu, še nista vpeta na izkušnjo, primerjavo, ali kakorkoli drugače formulirana, Mrtvo bivanje pa označujem za opredmeteno stvarnost in bivanje v tej stvarnosti, lahko potegnem vez, da je pogalilejskega znanstvenika (če si sposodim Laingov izraz) predvsem zanimala ta opredmetena stvarnost, tj. Mrtvo bivanje. To postavljenost smo lahko opazili tudi na relaciji znanost o umetnosti – umetnost, ki jo Pirjevec** povzame kot rezultat takratne filozofske misli, temelječe predvsem na Heglovi Estetiki in misli o čutnem svetljenju ideje: »Če se ne želimo vdati nekakšnemu cenenu omalovaževanju znanosti, potem nam ne preostane drugega, kot da se sprijaznimo z mislijo, da išče znanost temeljno resnico, tj. bistvo umetnosti in umetnin. Znanost hoče spoznati, kaj je umetnina in o čem nam pripoveduje; išče torej transcendenten objekt umetnosti, se pravi objekt, o katerem umetnost pripoveduje in po katerem je konstituirana. Ker pa išče znanost ravno to, o čemer govori umetnost in kar govori skozi umetnost, je jasno, da je ta transcendentni predmet nekaj, kar ni dostopno samo umetnosti, marveč ravno tako tudi znanosti in da zaradi tega to ni kakšen privilegiran objekt umetnosti.«

Ne želim omalovaževati znanosti o umetnosti, vendar je ta Pirjevčev povzetek sam po sebi paradoksen. Kako naj znanost išče temeljno resnico ali bistvo umetnosti in umetnin, če se v znanosti sami ne dogodi kvalitativna sprememba v smeri, ki jo nakazuje Fritjof Capra v že omenjenem članku? Popolna sprememba v samem znanstvenem pristopu. Poudaril bi rad, da umetnost ni nikoli **HOTELA BITI** nosilka resnice, ker to preprosto je. Trdim namreč, da umetnost eksistira in vzdrži kot taka tudi brez znanstvenega potrjevanja, medtem ko se znanost o umetnosti lahko dogaja šele po dogodku umetnosti. In sedaj nazaj na problem komunikacije. Če zopet navedem Capro*** in z njim problem današnje subatomske fizike, le ta pravi, »da neposredna izkušnja stvarnosti presega zmožnosti mišljenja in jezika«. Tu sploh ni filozofije ali predvidevanja. To je dejstvo, navaja Capra, s katerim se nujno sooča sodobni fizik, ko hoče verbalno razložiti svoje odkritje, prav tako kot mistik, ki želi izraziti svoje mistično izkustvo. Če se vrnemo na temeljno postavko, navedeno v poglavju – Moč in Učinek Besede: »da lahko opazimo, da sežeta tisti, ki razume, in tisti, ki veruje, le do BESEDE (tako je manipulacija mogoča), medtem

** Dušan Pirjevec: Filozofija in umetnost (Aleph, Ljubljana 1991)

*** Fritjof Capra: Tao fizike (Opus, Beograd 1989)

ko tisti, ki spozna, izhaja iz vira, ki pogojuje tudi BESEDO; tako je manipulacija nemogoča.« Z drugimi besedami opisano pomeni, da je manipulacija ali napačna interpretacija BESEDE možna le, kolikor se BESEDA pojmuje kot končni faktor – to pa je možno le, če zanikamo izvor BESEDE. Če zanikamo izvor besede, pa posredno zanikamo sami sebe.

Tu je torej kljukica, ki predstavlja problem – problem komunikacije, katerega bi rad razrešil ali vsaj zajel, ko se že lotevam te teme. Kajti, če želim govoriti o Bogu ter o Božjem, moram prevajati iz notranjega, izkustveno-doživljajskega sveta v omejenost jezika. Kaj nerodna postavljenost. Kako notranji dogodek, prizadetost in izkustvo prenesti preko besed kot transferjev do bralca, za čigar notranji svet ne vem? Naj torej nanizam točke v prazen prostor in izkomuniciram svojo reakcijo na obdajajoče me stvarstvo in s tem razkrivam, beležim občutja in izkustva svojega bitujočega sebstva? Komunikacija na teh mejah se namreč razkrajja. Popolna dosega ali poenotenje z Bogom je – za naše sedanje pojme hkrati popoln razkroj časa – prostora in nas samih. Če poenostavljam, lahko rečem, da je med A in B prazen prostor. Taisti prostor se dogodi v nadaljevanju med B in C ali, redu navkljub, med Z in G. Znaki, petindvajset znakov, s katerimi delamo nekaj deset tisoč kombinacij, imenovanih – besede ali gesla in podgesla, dalje pa se dogodi malo neskončne možnih povezav med temi gesli, omejeno s pravopisnimi pravili kakega jezika. To je torej orodje, ki naj bi omogočilo prenos izkušnje, komunikacijo med dvema subjektoma. Problem asociativnega dojetja sem nastavljal že s primerom MIZE (Mrtvo in Živo bivanje umetnine) in sedaj bom le poudaril, da pri komunikaciji oz. prenosu informacije, najdlje kot lahko sežemo, lahko sežemo do izbire čim ustrežnejšega gesla oz. serije gesel za svojo izkušnjo. Tudi z dodatnimi opisi se igra lahko sprevrže v neskončne in v vsakem primeru, še tako objektivnem, korenini izražanje oz. zabeležitev v subjektivnem dojetju posameznika. Koliko je potem komunikacija smiselna? Ne govorim zdaj, to poudarjam, za enostavno formulirane stavke – pojdi v trgovino –, temveč izhajam iz problema, kako izkomunicirati izkustvo. Tu se moram spet strinjati z Laingom, ki pravi: »Vaša zavest lahko vpije vse, kar eksistira v določenem trenutku, vendar ne boste mogli nikoli OPISATI izkustva. Ne gre le za mistično izkustvo; za vsako izkustvo gre.« Z željo po perfekciji se mi racionalni jezik, ta pojem človeške civiliziranosti in napredka, slika omejeno. Nujno se moram zatekati po pomoč v mit in s tem v jezik drugačne kvalitete, kjer so BESEDE le nosilke simbola, ki nakazujejo živo izkustvo. Ta jezik pa je neberljiv. Imenujem ga jezik-posoda za razliko od racionalnega jezika-znaka. S tem ne zanikam uporabne vrednosti racionalnega jezika kot takega, temveč samo nakazujem njegove omejitve ter poudarjam, da v določenem momentu prihaja do potrebe po opustitvi jezika-znaka, kolikor se želi stopničiti naprej. Gre le za izbiro jezika, ki je bližje našemu notranjemu izkustvu. Če torej izberem jezik mita, ga izberem na podlagi njegovega posredovanja živega izkustva in žive umetnosti. Gibanje jezika-znaka in jezika-posode je sicer istega izvora, a nadaljevanje jezika-posode nasproti jeziku-znaku je zunaj pojmovanja in razumevanja. Pri tem prehodu na jezik-posodo, ko ostane oseba sama s sabo in s svojim izkustvom, se sooči z dvojnimi merili: jezik-posoda je simbol zunaj časovnoprostorske omejenosti in se nanaša na celotno bivanje človeštva, na izkustvo Boga in Božjega, na izkustvo Človeka, izkustvo Spremembe, skratka – IZKUSTVO. To pomeni, da ga je nesmiselno razčlenjevati, kajti brez izkustva, tj. doživetega ozadja, ne pomeni nič, z doživetim ozadjem pa ni več smernik, temveč le simbol spominjanja.

KONEC KONCA

Z globokim notranjim zadovoljstvom opažam znake procesa neke spremembe, po kateri bo človeštvo po opustitvi svojih krčevitih »prepričanj« lažje prehajalo iz prostora v njega zanikanje. To, kar je v tem primeru zame že realnost, je za marsikoga fantazija ali utopija, in zavedam se, da bo človeštvo še dolgo svojo gotovost iskalo v spoznavnem in oprijemljivem. Z eno fizično gotovostjo bo poskušalo dokazovati drugo fizično gotovost, dokler ne bo prišlo do meja. Svet izza zaprtih oči ni gotov. Dosti časa bo moralo preteči, da ga bo človeštvo izkusilo kot nadaljevanje bitovanja kot njega negacijo in hkrati razširitev.

S tem zapisom je esej na nek način zaključen. Kot tak je soeksistenca poeziji ESCHATOLOGICE POESIS, vendar sta to ločeni enoti, vsaj dokler dojemamo Esc. poesis kot Esc. poesis in esej kot esej. V končni fazi nista pomembna ne esej ne Esc. poesis, temveč dejstvo, da valovanja nisem mogel ne hotel ustavljati. In še za konec. Zen pravi: Tisti trenutek, ko govoriš o kakšni stvari, zgrešiš cilj. Torej sem zgrešil ali pa sploh nisem govoril. Izbira je vaša.